

Verloskunde: van kennis naar wetenschap

Loes Schultz

In dit artikel wordt beknopt ingegaan op de vraag welke plaats de verloskunde door de eeuwen heen in de medische wetenschap heeft ingenomen. In dit artikel gaat verloskundige en historicus Loes Schulz in op de vraag welke plaats de verloskunde door de eeuwen heen in de medische wetenschap heeft ingenomen

Wetenschap, ook de natuurwetenschap, is een niet vastomlijnd kennisgebied. Wetenschap is een speurtocht naar het waarheidsantwoord op onderzoeksvragen. Wetenschap is uitgegroeid tot een technische en specialistische bezigheid op ieder denkbaar kennisgebied. Op autonome wijze vindt de wetenschapper resultaten die grensdoor-

brekend zijn. Paradoxaal aan deze autonomie is het feit dat wetenschappelijk onderzoek in dienst staat van de samenleving, van diens bureaucratie, economie, theologie en ethische normen. Wetenschap vormt de culturele waarde waar onze beschaving zijn identiteit aan ontleent^[1].

In de oudheid probeerde een kleine groep zelfstandige denkers in Griekenland en Klein-Azië de geheimen van de natuur te doorgronden. Deze filosofen stelden theorieën op over de oorsprong en samenhang van de leefomgeving van de mens. Deze wetenschapsbeoefening bleef voorbehouden aan mannen en was bedoeld voor mannen. Aristoteles, maar zeker Hippocrates van Kos (circa 460-370 v. Chr.) schreven onder andere over zwangerschap, de duur, voorspelling geslacht en over stuitligging. Hun kennis ontleende zij aan vroegere Egyptische kennis^[2].

*E.C. (Loes) Schultz, verloskundige, historicus
Conservator Catharina Schrader Stichting*

Andreas Vesalius (1514-1564) publiceerde zijn anatomische atlas *De humani corporis fabrica* in 1543

Enkele vrouwen uit dit tijdperk:

Phaenarete (circa 500 v. Chr.), vroedvrouw. Zij inspireerde haar zoon Socrates tot diens uitspraak dat hij door kritische vragen te stellen, de wijsheid uit zijn leerlingen geboren laat worden – zoals zijn moeder vrouwen verlostte.

Agnodike (circa 300 v. Chr.), vroedvrouw in Athene, volgde als man verkleed colleges van Herophilus, een beroemd geneesheer/anatoom. Toen haar vermomming uitkwam, werd zij om deze overtreding vervolgd. De gerechtelijke uitspraak werd positief beïnvloed door clementieverzoeken van Atheense matrones, die Agnodike prezen om haar kwaliteiten als vroedvrouw^[2]. Over de maatschappelijke positie van vroedvrouwen is vanaf de oudheid tot ongeveer 1600 weinig bekend. We weten dat zij praktische verloskunde beoefenden, vrouwenkwalen behandelden en kindergeneeskunde bedreven op basis van hun ervaringsdeskundigheid. Zij traden voor de rechtbank op als getuigen-deskundigen, bijvoorbeeld als een zwangerschap vastgesteld moest worden. Dit bracht de vroedvrouw in een dubbele rol. Enerzijds werd zij in de door de kerk gedomineerde, paternalistische samenlevingen geacht zich aan haar maatschappelijke positie als vrouw te conformeren en anderzijds doorbrak zij dit rolpatroon door huis en haard

De abdis Hildegard von Bingen (1098-1179), mystica, is een vrouwelijke wetenschapper uit de Middeleeuwen

te verlaten om bij barende vrouwen als deskundige hulpverleenster op te treden. Deze vrouwen schreven hun ervaringen niet op en zij publiceerden geen verloskundige instructies. Vroedvrouwen komt men in de literatuur tegen als zij zich voor een rechtbank verweren nadat zij beschuldigd waren van ongeoorloofd handelen. Wetenschapsbeoefening door vrouwen bestond in Nederland niet tot 1878: Aletta Jacobs (1854-1929) was de eerste vrouwelijke wetenschapsbeoefenaar en studeerde in 1878 af als arts. Tot in de twintigste eeuw waren er medici die vreesden dat vrouwen, die een wetenschappelijke studie afronden, tot een gedegeneerde aseksuele status zouden vervallen^[3].

De abdis Hildegard von Bingen (1098-1179), mystica, is een vrouwelijke wetenschapper uit de Middeleeuwen. Hoewel zelf geen vroedvrouw gaf zij in haar medische geschriften adviezen aan zwangeren. Haar verloskundige raad varieerde van herkenbare leefregels en het gebruik van kruiden tot magische spreuken en mystieke handelingen^[4]. Daarnaast schreef zij boeken over muziek en over de werking van halfedelstenen. Vanaf de zestiende eeuw ontwikkelde zich het empirisch onderzoek bij de beoefening van natuurwetenschappen. Wetenschap kreeg een catalogiserend en beschrijvend karakter. Andreas Vesalius (1514-1564) publiceerde zijn anatomische atlas *De humani corporis fabrica libra septum* in 1543. Deze anatomische studie van het menselijk lichaam betekende het einde van de onwankelbare autoriteit van de kennis van de antieke teksten.

Met de verbeterde boekdrukkunst werd het mogelijk dat nieuwe kennis zich snel in West-Europa verspreidde. Eucharius Röslein gaf in 1513 – in zijn landstaal! – het eerste leerboek verloskunde voor vroedvrouwen uit^[5]. Het is aannemelijk dat vroedvrouwen en vroedmeesters door heel West-Europa in die tijd kennis hebben kunnen nemen van dit boek, door de bestaande voorleescultuur in deze zestiende-eeuwse semi-alfabetische samenlevingen^[6]. Binnen West-Europa zijn vanaf de zeventiende eeuw plaatselijke reglementen bekend waarin kerkelijke en wereldlijke overheden eisen stelden aan de opleiding, vestiging en de uitoefening van het ambt van vroedvrouw. Ook stelde men hoge eisen aan de eigenschappen waaraan toekomstige vroedvrouwen moesten voldoen. Denk aan het van onbesproken gedrag zijn en kunnen lezen en schrijven.

Voortgezet onderzoek van vrouwelijke anatomie zorgde voor een beter begrip van het geboortemechanisme, zodat in de zeventiende eeuw de verlostang tot ontwikkeling kon komen om obstructies tijdens de geboorte te

verhelpen. Het gebruik van instrumenten en doen van operaties bleef voorbehouden aan de mannelijke geneesheren en vroedmeesters. Vroedvrouwen mochten enkel 'manuele verloskunde' beoefenen. Hendrik van Deventer (1651-1724) publiceerde een invloedrijk leerboek over praktische verloskunde: *Manuale Operatiën*, dat op eigen onderzoek was gebaseerd^[7]. Het verbod aan vroedvrouwen instrumenten te gebruiken vinden we in 1865 terug in de *Wet regelende de uitoefening der Geneeskunst* Artikel 15, paragraaf 2.

In de zestiende eeuw was Louise Bourgeois (1564-1640) de beroemdste autodidactische Franse vroedvrouw, zij was in staat de Latijnse geschriften van Ambroise Paré (1510-1590) te bestuderen. Zij praktiseerde zijn versie en extractie en schreef een in vele talen vertaald verloskundeleerboek. De Nederlandse titel luidt *Verscheijde AENMERCKINGE Nopende De onvrugbaarheid Misvallen, vrugtbaarheid, kinderbaaren; ende de Siecten der vrouwen* (1658)^[8].

In de negentiende eeuw veranderde de natuurwetenschap van karakter. Het classificeren en beschrijven van ziekten binnen de medische wetenschap werd uitgebreid met het opstellen van statistieken en het mathematiseren van de statistische resultaten. Deze werkwijze begon omstreeks 1800 in steden zoals Wenen en Parijs, waar grote universitaire ziekenhuizen met modern opgezette laboratoria ontstonden. Men werkte aan vooruitgang van wetenschappelijke kennis voor verbeterde gezondheidszorg. Deze ziekenhuizen boden naast ziekenzorg ook gratis verloskundige hulp aan sociaal zwakke en alleenstaande vrouwen. De vroedvrouwen verloren hun werkterrein aan het ziekenhuis en trokken met hun cliënten mee. In het ziekenhuis raakten de vroedvrouwen hun autonomie kwijt en werden zij aan de arts ondergeschikte verloskundige assistentes. De zwangeren dienden als materiaal voor het verloskundig wetenschappelijke onderzoek. De hospitalisering en medicalisering van verloskunde ving in deze tijd aan. De natuurlijke zwangerschap en baring werden meer en meer bestempeld tot 'aandoeningen en ziekten van de vrouw'. In vergelijking met alle andere Europese landen bleven de universiteitsziekenhuizen in Nederland klein. In de negentiende eeuw werd – bijvoorbeeld in Leiden – de opleiding praktische verloskunde van medische studenten uitbesteed bij de Leidse vroedvrouwen. Het was een erkenning van de kunde van de vroedvrouwen en een versterking van de autonome positie van de Nederlandse vroedvrouwen. De thuisbevalling bleef gehandhaafd^[9]. Hospitalisering (en medicalisering) van de Nederlandse verloskunde zette pas eind zestiger jaren van de twintigste eeuw door.

Hendrik van Deventer (1651-1724) publiceerde een invloedrijk leerboek over praktische verloskunde: *Manuale Operatiën*, dat op eigen onderzoek was gebaseerd

In de twintigste en eenentwintigste eeuw zorgde de toename van onderzoeksmogelijkheden naar ziekten en de bijbehorende therapieën voor een explosieve stijging van medische interventies. De kosten van gezondheidszorg stegen. Na 1970 werd deze stijging merkbaar in de – tot dan toe extreem lage – kosten van verloskunde door verloskundigen verricht. Nederlandse verzekeraars verzochten professor G.J. Kloosterman (1915-2004) een lijst op te stellen van valide indicaties om een ziekenhuisbevalling door hen te laten vergoeden. Deze Kloostermanlijst werd de aanzet tot de Verloskundige Indicatie Lijst (VIL). Het daardoor ontstane risicoselectiesysteem maakte dat binnen de Nederlandse verloskunde het inschatten van 'kans-op-pathologie' tijdens de zwangerschap en baring een dusdanige vlucht nam dat het natuurlijke aspect van de zwangerschapscyclus niet meer erkend leek te kunnen worden.

Catharina G. Schrader (1656-1746), autodidactische Friese vroedvrouw, noteerde in haar boekhouding een verslag van het verloop van de door haar begeleidde partus. Aan haar kan een voortrekkersrol toegeschreven worden met betrekking tot het registreren van verloskundige resultaten. Gynaecologen en verloskundigen startten in de laatste decennia van de twintigste eeuw hun Landelijke Verloskundige Registratiesystemen (LVR-1, LVR-2). Epidemiologie, de medische wetenschap die

ziekte (en genezing) onderzoekt, verankerde zich in de Nederlandse verloskunde.

Samenvattend

Duidelijk is dat het doen van wetenschappelijk onderzoek voorbehouden was aan mannen en gericht was aan mannen. Na de filosofische theorieën over 'de ware aard van de natuur' ontwikkelde zich het beschrijven en catalogiseren van verschijnselen binnen de medische wetenschap, waar anatomie de basis van kennis vormde. Later volgde het opstellen van medische statistieken. Vrouwen – vroedvrouwen – hebben hun verloskundige ervaringskennis nauwelijks op schrift gesteld. Waarschijnlijk omdat zij tot een lage middenklasse behoorden met zeer kleine inkomsten. De in dit artikel genoemde opmerkelijke vroedvrouwen hadden allen een elitair maatschappelijke achtergrond. In Nederland bleef de verloskundige als soliste in eigen praktijk verloskunde praktiseren. Pas in de zeventiger jaren werd een duo- of groepspraktijk haalbaar en werden zij in algemene ziekenhuizen gecontracteerd. Deze verruiming in hun werkveld is misschien één verklaring voor het feit dat Nederlandse verloskundigen sinds kort wetenschappelijk onderzoek beoefenen. ■

Literatuur

1. Vermij R. Kleine geschiedenis van de wetenschap (2006 Uitgeverij Nieuwerzijds, Amsterdam) 1, 107, 268.
2. Towler J, Bramall J. Midwives in History and Society (1986 Croom Helm, Londen) 12-14.
3. Stuurman S. Verzuiling, Kapitalisme en Patriarchaat (1983 SUN, Nijmegen) 202-255.
4. Bercken LAM van. De universele geneeskunst van Hildegard von Bingen (1997 Uitgeverij Ankh-Hermes, Deventer) 15, 55-56.
5. Rösztlin E. Der Schwangern Frauen und Hebammen Rösztgarten (facsimile druk van het origineel uit 1513, z.j., z.p., documentatiecentrum Catharina Schrader Stichting)
6. Schultz EC. Nederlandse verloskundigen, hun historie en verloskundig erfgoed: een veronachtzaamd gebied (2013 afstudeerscriptie MA Cultuurgeschiedenis UU, niet in druk) 22-24.
7. Deventer H van. Manuale Operaties, zijnde een Nieuw Licht voor Vroed-meesters en Vroed-vrouwen (1701, Facsimile en Commentaar Werkgroep Historie van de Nederlandse Vereniging voor Obstetrie en Gynaecologie, R.W. Bakker e.a. red., 2001 Hes & De Graaf Publishers BV, 't Goy-Houten) 1-17.
8. Kloosterman G.J., "Een terugblik" in Assen, F.J.J. van, red., Een eeuw vrouwenarts (1987 Rodopi, Amsterdam) 5-55, aldaar 46-50.
9. Beukers H. "De opkomst van het universitair onderwijs in verloskunde en gynaecologie in Nederland" in Assen, F.J.J. van, red., Een eeuw vrouwenarts (1987 Rodopi, Amsterdam) 241-257, aldaar 255.
10. Schultz EC. De Nederlandse keuzevrijheid om thuis of in het ziekenhuis te bevallen. Een historisch onderzoek naar de ontwikkelingen in de langlopende discussie binnen de Nederlandse verloskunde om te komen tot een optimale verloskundige organisatie, vanaf 1920 tot 1993 (2012 scriptie Medische Master Vrije Universiteit Amsterdam, niet in druk) 5-30.

Cover foto

De Baarschelp

Lang voordat onderzoek door verloskundigen in Nederland op gang kwam, toonde Gré Keijzer-Landkroon al hoe nauw praktijk en onderzoek verweven zijn. Ongeveer 55 jaar geleden zag zij als student verloskunde haar eerste bevalling en was geschokt. Ze vond dat een barende vrouw in rugligging er hulpeloos uitzag. Dit was het begin van haar zoektocht naar houdingen die het natuurlijke baringsproces beter ondersteunen. Gré's verdiensten voor vrouwen en voor de verloskunde leidden ertoe dat ze in 1997 geridderd werd in de Orde van Oranje-Nassau. Door haar onderzoekende houding is ze een voorloper van verloskundigen die later het belang van onderzoek voor de verloskunde gingen inzien.

Lees het volledige artikel over het werk van Gré Keijzer-Landkroon op pagina 64.

Het Tijdschrift voor Verloskundigen wordt uitgegeven door de Koninklijke Nederlandse Organisatie van Verloskundigen (KNOV), opgericht op 22 september 1975. De vereniging is tot stand gekomen uit een fusie van de Bond van Nederlandse vroedvrouwen (opgericht 8 juni 1926) en de Nederlandse R.K. Vereniging van Vroedvrouwen (opgericht 8 juli 1921). De KNOV stelt zich ten doel de bevordering van de verloskundige zorg in zijn geheel in Nederland, de versterking van de positie die de verloskundige daarin inneemt, alsmede de belangenbehartiging van alle verloskundigen in Nederland. Een van de manieren om dit doel te bereiken, is het uitgeven van het Tijdschrift voor Verloskundigen.

Het Tijdschrift voor Verloskundigen is in de eerste plaats een vakblad op het gebied van de verloskunde en verwante wetenschappen. Het beoogt verloskundigen op de hoogte te stellen van relevante feiten en ontwikkelingen. Daarnaast is het een forum voor discussie over de verloskunde en verwante disciplines. In het redactionele beleid wordt ernaar gestreefd een zo ruim mogelijke reeks aan onderwerpen te behandelen. De redactie van het tijdschrift handelt onafhankelijk van de KNOV.

In de tweede plaats is het Tijdschrift voor Verloskundigen een verenigingsorgaan en als zodanig is de rubriek KNOV een middel voor het hoofdbestuur van de KNOV om in contact te treden met de leden. In dit kader dient het Tijdschrift voor bestuur en leden als forum om van gedachten te wisselen.

Inzenden kopij en advertenties

De redactie nodigt de lezers uit om reacties, artikelen en opiniebijdragen in te zenden. Bij voorkeur speciaal voor het Tijdschrift voor Verloskundigen geschreven kopij, maar ook elders aangeboden of gepubliceerde bijdragen zijn welkom; onder vermelding van bladtitel, jaargang en nummer. Kopij aanleveren als platte tekst, dus zonder speciale bekopping, voetnoten, paginacijfers, tabs, tabellen en ontdaan van hyperlinks, in Word via e-mail: tvv@knov.nl. Van tabellen of grafieken daarom alleen de onderzoeksgegevens aanleveren; deze worden door de vormgever opgemaakt. Referenties in de tekst tussen vierkante haakjes (geen superscript). Beeld apart aanleveren, bij voorkeur digitaal en in hoge resolutie. Bij tekstwijziging pleegt de redactie overleg. Ingezonden brieven worden zo nodig bekort. De KNOV en de redactie zijn niet verantwoordelijk voor de inhoud van geplaatste reacties en opiniebijdragen. Het auteursrecht van artikelen berust bij de individuele auteur. Citeren met bronvermelding is toegestaan, mits binnen de wettelijke regels. Overname van (langere delen van) artikelen is uitsluitend toegestaan na toestemming van de redactie en de auteur.

Personeelsadvertenties van leden voor het volgende nummer tot **27 januari 2014**. Gelieve bij de plaatsingsopdracht het gewenste formaat en het factuuradres te vermelden. Voor commerciële advertenties: zie colofon. Het tiende nummer verschijnt op **11 februari 2014**.